

POLAZIŠTA

UZROCI I POSLJEDICE OTUĐENJA NA PODRUČJU VII. I X. BOŽJE ZAPOVIJEDI

Mirko Mataušić

U okviru tematike XVI. katehetske zimske škole, koja se bavi VII. i X. Božjom zapovijedi, ovaj bi referat trebao pridonijeti njezinu razumijevanju sa sociološkog stanovišta. Pritom smo upućeni na rezultate društvenih znanosti, najviše kriminologije. Kako se otuđenja na ovom području odnose prema tuđoj imovini obično ne obrađuju odvojeno, nego povezano s otuđenjima na drugim područjima (odnos prema životu i prema dostojanstvu ljudske osobe...), neće nam biti moguće izbjeći dodire i preplitanja. Referat nema većih pretenzija nego da tek upozori na neke probleme i potakne na čitanje opsežne literature koja o tome postoji.

Ljudsko se ponašanje obično regulira s tri vrste normi kojima slijede određene sankcije: pravilima pristojnosti, moralnim ili etičkim normama i zakonima. Neki čin može kršiti sve tri vrste normi, samo vije ili samo jednu. Za prekršaj pravila ponašanja slijedi obično sankcija osude ili pokude u blažem obliku, jer nije riječ o društveno odlučujućim pitanjima i jer se norme često mijenjaju. Mnogo su teže osude i pokude kad je riječ o prekršajima moralnih ili etičkih normi jer su one (ili bi morale biti) ipak glavni unutrašnji regulativ ponašanja pojedinca i skupina. Sankcije za prekršaje zakona dolaze od vlasti u društvu (kao i zakoni) te su obično povezane s primjenom sile.¹ Područje

poštivanja tuđe i zajedničke imovine i te kako spada na moral. No to je područje vrlo detaljno zaštićeno zakonima jer je pravilan odnos prema materijalnim dobrima uvjet funkcioniranja ljudskih zajednica, društva i država.

Kad je riječ o odstupanju od normi ponašanja u društvu onda se obično upotrebljavaju slijedeći termini: kriminalitet, delinkvencija i devijantno ponašanje. Kriminalitetom se naziva ukupnost krivičnih djela koje se vrše u određenom prostoru i vremenu. „Kriminalitet predstavlja najteže oblike negativnih društvenih pojava, koje su takvima u zakonu i određene i na njih društvo reagira sudskim krivičnim sankcijama. Delinkvencija je ukupnost ponašanja koja predstavljaju odstupanje od društveno prihvatljivih i postavljenih normi ponašanja. U delinkvenciju ulaze protupravna ponašanja na koja se kao pravna sankcija nadovezuje kazna (kažnjive radnje).”² „Odstupajuće ili devijantno ponašanje je oblik individualno neprilagođenog ponašanja koje odstupa od društvenih standarda.”³ Neki autori smatraju da se oko 10 posto

¹ W. FRANKENA, *Analitische Ethik*, München 1981, str. 23sl.

² Z. ŠEPAROVIC, *Kriminologija i socijalna patologija*, Zagreb 1987, str. 19 (dalje: Šeparović) Cijeli se referat uglavnom oslanja na ovo djelo.

³ Isto.

ljudi ne ponaša u skladu s društvenim normama. No ta se procjena ne može dokazati. Svakako je mnogo manji broj onih koji krše pravom zaštićeni red, dok posve malen broj grubo krši minimalne standarde zaštićene krivičnim zakonima. No i taj mali broj dovoljan je da ostatku ljudi zada dosta glavobolje, da ih prisili na stvaranje kompliciranih i skupih sistema zaštite društvenog reda: života, dostojanstva i imovine ljudi. Stoga možemo reći, da iako su prekršaji protiv imovine samo jedan oblik delinkvencije zapravo je svako kršenje zakona upereno i protiv imovine, jer se skupi sistemi zaštite (sudstvo, policija, zatvori, domovi za maloljetnike itd.) uzdržavaju sredstvima koja moraju pribaviti svi članovi društva, odnosno države.

OBLICI PREKRŠAJA

Oblici kršenja normi o zaštiti imovine uglavnom su poznati. Ovdje ćemo ih samo kratko nabrojiti. To su razni oblici teže ili lakše krađe, džeparenja, provale povezane s krađom, razbojstva i otimačine (kad je nazočan vlasnik kojemu se obično nanosi sila), razni oblici prevare, podvale, krive cijene, prodaja loše robe, zakidanje na vagi, ucjene, razni oblici suučesništva, kartanje i kockanje povezano s prevarama itd... Svi su ti oblici posebno opasni ako se počinioci organiziraju u kriminalne skupine ili organizacije koje su posebno efikasne i teško iskorijene.⁴

Kad je riječ o maloljetničkoj delinkvenciji onda posebno upada u oči podatak da su prijestupi protiv imovine najčešći oblik delinkvencije. U razdoblju od 1976. do 1979. godine 80,4% prijavljenih krivičnih djela maloljetnika bilo je upereno protiv imovine (7,3% protiv života i tijela, 1,7% protiv dostojanstva osobe i morala i 10,5% ostali). To je uvjetovano društvenim položajem maloljetnika kojima nisu dostupne druge mogućnosti, kao npr. privredni delikti, povreda službene dužnosti ili drugi oblici koji su zastupljeniji kod odraslih prekršilaca. U Hrvatskoj je postotak delikata protiv imovine još veći, 85,7% za razdoblje od 1961. do 1982. godine. S porastom starosti broj tih delikata opada, a broj drugih je proporcionalno u porastu. Dječaci i mladići su daleko češći

prekršitelji nego djevojčice i djevojke; odnos kod imovinskih delikata 93,8% prema 6,1%.⁵

Posebno značenje u suvremenom društvu ima privredni kriminalitet. Otkad u našoj zemlji imamo Zakon o udruženom radu uveden je i pojam kriminaliteta u udruženom radu. Krivično pravo zna za djela protiv samoupravljanja i privredni kriminalitet ili delinkvenciju u privredi. Najčešći počinioci krivičnih djela protiv samoupravljanja su ljudi u rukovodećim strukturama radnih organizacija koji samovoljno utječu na demokratske procese odlučivanja ili ih zaobilaze da bi iz toga izbili korist za sebe ili za svoje prijatelje. Takvih prekršaja ima mnogo više nego što ih se prijavljuje, uglavnom stoga što su zakoni vrlo komplicirani te ih mnogi ljudi i ne poznaju.

Privredni kriminalitet spada u novije vrste kriminala za razliku od konvencionalnih oblika. Uvjetuje ga vrlo razvijena privreda modernih društava koja u svojoj razgranatoj strukturi pruža i brojne mogućnosti onima koji se žele domoći dobara koja im ne pripadaju. Uslijed raznih okolnosti, poremećaja i kriza, u privredne su sisteme uvedene brojne restriktivne mjere, pa su značaj kriminalnog ponašanja dobile neke u prijašnja vremena posve normalne radnje, kao npr. kupoprodaja preko granice, novčane transakcije, držanje određenih količina robe u skladištima itd... Osim toga, takve mjere često uvode vladajući slojevi pojedinih zemalja da bi zaštitili svoje interese, pa se s pravom postavlja pitanje opravdanosti takvih mjera s jedne strane i moralne obveze koja iz njih proizlazi s druge strane.

U našoj se zemlji u privredni kriminal ubrajaju u prvom redu djela protiv društvenog vlasništva kao temeljnog društvenoekonomskog odnosa. Takva djela mogu činiti osobe koje se nalaze unutar radnih organizacija, te bi trebale štititi njihove interese, i osobe izvan toga. Jednom riječju, u privredni se kriminal ubraja sve što je na štetu imovine prvotno na društvenom

⁴ Opširno o tome u: M. A. ELIOT, *Zločin u savremenom društvu*, Sarajevo 1962, str. 113 i dalje.

⁵ M. SINGER (Z. POLDRUGAČ), LJ. MIKŠAJ-TODOROVIĆ, *Kriminalitet djece i maloljetnika*, Zagreb 1987, str. 23–26. (dalje: Singer)

sektoru. Prema statističkim podacima u Hrvatskoj je svako četvrto prijavljeno krivično djelo usmjereno protiv privrede. Broj takvih djela je u porastu a smatra se da tek manji broj bude prijavljen. To je i jedan od važnih razloga privrednih teškoća u kojima se nalazi naša zemlja.⁶ U svijetu, pa i kod nas postoji pojam kriminaliteta „bijelih ovratnika“. Pod tim se podrazumijeva nezakonito prisvajanje materijalnih dobara od strane osoba koje su ugledne u društvu i imaju velik utjecaj na strukture odlučivanja. „Onaj tko ukrade paru ide na vješala, a onaj tko se bavi pronevjerom, tko preko monopola, preko raznih interesa i tisuće drugih makinacija prisvoji ogromne svote novca, ubraja se među ugledne ljude“, rekao je još Erazmo Rotterdamski (1466–1536).

Velik je problem mito i korupcija. Na tom području kriminal počinje ondje gdje se od stranke traži novac za ostvarenje nečega na što ona po zakonu ima pravo, ili gdje se uz pomoć mita postiže ono što nije po zakonu.

Karakteristika je cijelog sklopa privrednog kriminala da ga čine uglavnom sređeni ljudi, koji u društvu imaju ugled i vrijede kao zaslužni građani. Takvi će ljudi na vodećim položajima u radnim organizacijama dobiti priznanje svoje okoline ako izvedu tzv. „korisnu malverzaciju“ u korist svoga poduzeća ili svoje sredine. No da je takva malverzacija za širu okolinu i za društvo u cjelini štetna i zato protupravna i nezakonita – to se često zaboravlja.⁷

UZROCI

Zločinom se ljudsko društvo bavilo od vremena kad se počelo organizirati u državne i narodne zajednice. O tome nam svjedoče zakoni starih civilizacija (npr. Hamurabijev babilonski zakonik). I biblijski zakon „Tora“ ima u sebi mnoge elemente koji služe suzbijanju zločina.

Pokušaje objašnjenja zločina nalazimo već kod grčkih filozofa. Tako Platon razlikuje unutrašnje pobude na zločin kod pojedinca i vanjske fiziološke oznake kriminalne osobe. Aristotel uz faktore koji se pojavljuju kod zločinaca uočava i društvene okolnosti koje pogoduju zločinu (npr. bijedu).⁸ Razmišljanja kasnijih filozofa i teologa uglavnom se kreću oko meta-

fizičkih objašnjenja o zločinu i kazni s više ili manje opaski o nekim fiziološkim ili društvenim elementima koji na to utječu.

Prvi znanstveni pristupi kriminalu u suvremenom smislu pojavili su se u prošlom stoljeću u Francuskoj, Belgiji, Engleskoj i Americi, a naročito su važan prilog dali Talijani Cesare Lombroso (1835–1909) i Enrico Ferri (1856–1929). Prvi se istaknuo u tome što je počeo proučavati zločince kao pojedince te tako skupio opsežan materijal koji je kasnije koristio drugim kriminolozima. Lombrosov se učenik Ferri smatra pravim utemeljiteljem moderne kriminologije. On je proveo sistematsku klasifikaciju kriminalaca s obzirom na njihove antropološke i biopsihičke oznake i s obzirom na socijalnu okolinu. Zasluge mu se sastoje u tome što je prebacio težište pažnje s krivičnog djela na delinkventa, zahtijevao da se krivnja kao moralna odgovornost u društvenim okolnostima promijeni u socijalnu odgovornost, naglasio je da opasnost dolazi od delinkventa, a ne od metafizičkog zla krivnje te je tražio da se napusti kazna kao beskorisna, a zamijeni se mjerama društvene zaštite.

Otrprike u isto se vrijeme uz ovaj antropološki pristup razvija i sociološki pristup. Tu valja spomenuti francuskog sociologa Emila Durkeima (1858–1917). On je razvio pojam anomije koji bismo mogli prevesti sa stanjem bezakonja. Po njemu je zločin u samoj naravi modernog društva, izvire iz njegove strukture u imenanentan mu je. U suvremenom se društvu gube prijašnje norme ponašanja. Društvo je sve više dezorganizirano, atomizirano i fragmentarno. U njemu se javlja stanje nesigurnosti, nereda i kaosa. Pojedinaac je sve izoliraniji i osamljeniji. Durkeim upotrebljava izraz „tvrdoća samoće“ da bi označio život u visoko urbaniziranim sredinama. To je stanje anomije, bezakonja i odsutnosti društvenog prilagodavanja, u njemu se javlja nered i zločin. A zločin je po

⁶ ŠEPAROVIĆ, nav. dj., str. 139–144.

⁷ Z. ŠEPAROVIĆ, *Pojave i odgovornosti*, Zagreb–Beograd 1986, str. 246.

⁸ ŠEPAROVIĆ, nav. dj. str. 31 i dalje. Usporedi: M. ZVONAREVIĆ, *Socijalna psihologija*, Zagreb 1985, str. 645–672.

njemu „narušavanje kolektivnog osjećanja naroda” koje je zaštićeno zakonima. To je „posljedica nestanka solidarnosti među ljudima”, to je „pojava stanja u kojem nedostaju društvene norme”. U Njemačkoj prevladava klasični pristup. Franz von Liszt (1851–1919) se bavio smislom kazne te je zaključio da ona ima trojaku svrhu: *zastrašivanje*, *popravljanje* (popravljivih) ili *neutraliziranje* (nepopravljivih) delinkvenata. Liszt je tvorac Međunarodnog udruženja za krivično pravo i prve škole društvene obrane.

TEORIJE

Već ovi različiti pristupi pokazuju da nije jednostavno objasniti uzroke delinkvencije općenito, a onda ni neprilagođenog ponašanja na području odnosa prema tuđoj imovini. U suvremenoj kriminologiji ima više smjerova koji to pokušavaju objasniti iz jednog uzroka, a svaki od njih ima više podvrsta. Uglavnom ih možemo podijeliti u dvije skupine: jedni vide rješenje u tumačenju vladanja pojedinca, tu se onda razlikuje biološki i psihološki pristup, a drugi prvotne uzroke vide u društvu, to je sociološki pristup.

Podimo od ovog posljednjeg. Sociološki se pristup temelji na mišljenju da od dva osnovna faktora utjecaja na ponašanje čovjeka: nasljeđa (dakle individualnih osobina) i njegove okoline (društva) prevagu ima okolina. Spomenimo neke teorije ovog smjera.

Teorija devijantnog ponašanja započinje učenjem netom spomenutog Durkeima. Sociologije proučava i opisuje uniformna ljudska ponašanja. U odnosima pojedinaca i grupa dolazi do diferencijacija s obzirom na različite načine ponašanja. Neki od tih načina završavaju odbacivanjem, kaznama i izoliranjem. No ima ponašanja koja nailaze na odobravanje i razvijaju se u nove oblike ponašanja većine.

Slična je **teorija socijalnog interakcionizma**. Prema njoj devijantna ponašanja nisu po sebi takva, nego ih se takvima označuje jer ne odgovaraju očekivanjima i shvaćanjima vladajućih grupa. Neko je ponašanje kriminalno ukoliko ga takvim označi akcija koja se poduzima protiv njega. Kriminal se događa u interakciji

grupa koje se devijantno ponašaju i onih koje na to reaguju. Posebnu pažnju posvećuju predstavnici ove teorije djelatnosti organa gonjenja koja uvjetuje povećanje kriminaliteta, među ostalim i time što npr. nekog slučajnog prekršio- ca stigmatizira, označi kao kriminalca i time ga još više gura u delinkventno ponašanje. Neki predstavnici smjera tvrde na temelju svojih istraživanja da su tamne brojke devijantnog ponašanja mnogo veće od poznatih, te da su zapravo svi ljudi prijestupnici normi ponašanja, no većina ne u tolikoj mjeri da bi se protiv toga poduzimale društvene akcije.

Teorije kulturnog konflikta ističu da različite grupe ljudi imaju svoje posebne kulture, tj. svoje vrijednosne sisteme i norme ponašanja, kao i različite stavove prema drugim grupama i pojedincima. Do sukoba dolazi kad se takve kulture nađu u susjedstvu, kad se zakoni jedne grupe prošire na područje druge ili dođe do miješanja stanovništva u većim ili manjim razmjerima.⁹ Srodna **teorija podkultura** ili **kontrakultura** objašnjava pojavu da se unutar jednog kulturnog kruga javljaju razne podskupine koje stvaraju svoju posebnu „kulturu” u čijem okviru delinkventno ponašanje može biti pozitivno vrednovano. Takve subkulture imaju posebno jak utjecaj na mladež.

Od smjerova koji u središte svojih istraživanja stavljaju pojedinca spomenimo najprije genetički smjer. On se razvio usporedno s razvojem tzv. humane genetike, znanosti o nasljeđivanju. Klasična genetika tvrdi da su nasljedne osobine organizma određene utjecajem materijalnih čestica, gena u koje je upisan program razvoja organizma, da geni rijetko podliježu promjenama (mutacijama) te da se geni generacijama raspoređuju po nekim pravilima (Mendeljevi zakoni). Važnu ulogu pri svemu ima moderna podvrsta genetike, tzv. citogenetika, koja proučava broj, oblik i djelovanje tzv. kromosoma, čestica koje su pri diobi stanica nosioci nasljednih osobina. Ustanovilo se da određeni poremećaji u broju i strukturi kromosoma mo-

⁹ Kao primjer možemo kod nas uzeti Rome. Neka njihova ponašanja, različita od naših, mi olako označujemo kao kriminalna, a u njihovom vrijednosnom sistemu ona možda imaju posve drugu vrijednost.

gu biti uzrokom različitih bolesti, te da čovjek svoju buduću starost i mnoge svoje bolesti ima već upisane u genima. Zahvaljujući posebnim postupcima moguće je danas stvoriti kromosomske ili citogenske slike pojedinog organizma, tzv. kariograme. Oni pokazuju kromosomsku sliku ispitanika, njegov kariotip. Od ideje o nasljednim bolestima malen je korak do ideje o nasljednoj, u genima upisanoj sklonosti kriminalu. Danas se u kriminologiji posebno razmatra slučajeve tzv. kromosomske aberacije (odstupanja), tj. kombinacije kromosoma u ljudskoj stanici koja se razlikuje od normalne. Ljudska stanica ima 23 para kromosoma, ukupno 46 pojedinačnih. Od toga su 22 para autonomna, a jedan par je spolnih kromosoma. U tom se paru nalaze dva kromosoma koje se označava s X, dakle XX, a kod muškarca jedan X i jedan Y, dakle XY. Ako se kod oplodnje, kod nastanka stanice novog bića spoje dva X kromosoma, rađa se žensko dijete, a kad se spoje X i Y rađa se muško dijete. No moguće je da se toj normalnoj kombinaciji i kod muškarca i kod žene pridruži još jedan Y kromosom. Tada dobijemo ženski kariotip XXY, odnosno muški kariotip XYY. Ti tipovi ljudi obično imaju neke umne i duševne deformacije. Muški je kariotip XYY često visokog rasta, rano ćelavi, kratkovidan je i donekle duševno zaostao. Pokazuje, osim toga ponekad agresivno i asocijalno ponašanje, te može biti sklon vršenju krivičnih djela već u ranoj mladosti. Ženski je kariotip XXY često manjeg stasa, mentalno zaostao a ponekad i sterilan.

Kod takvih se tipova danas u sudstvu nastoji dokazati njihova uračunljivost i smanjena odgovornost. No stručnjaci ipak smatraju da samo kromosomska aberacija još nije razlogom da bismo nekoga smatrali kriminalcem jer ima dosta slučajeva kromosomske aberacije u kojima nije došlo do kriminalnog ponašanja. Isto tako ima mnogo velikih kriminalaca koji nisu bili ovakvi tipovi. Taj se vid ipak ne smije zanemariti.

Znanstvenici koji su skloni biološkom smjeru inače ne isključuju i socijalne uvjete, ali naglašavaju da je temeljna ipak psiho fizička predispozicija. Temeljni je uzrok u čovjeku, a okolina samo određuje trenutak i oblik u kojem će se ta sklonost manifestirati, te ga može učiniti

rijedim ili češćim. Da bi se to mišljenje dokazalo vršena su i različita istraživanja. Tako talijanski kriminolog Di Tulio smatra da kod kriminalaca postoje nedostaci u biološkoj razvijenosti što uvjetuje i psihičku predispoziciju za delinkventno ponašanje. Amerikanac Hooton vršio je antropometrijska i morfološka ispitivanja velikog broja kriminalaca (17.680) te našao da su inferiorni u tjelesnim osobinama. Ta biološka inferiornost je nasljedna i vodi do društvene inferiornosti. Na temelju drugih istraživanja tvrdi se da kriminalno ponašanje jednojajčanih blizanaca pokazuje sličnost i podudaranje, dok kod dvojajčanih to nije slučaj.

Iako sva istraživanja nisu verificirala takve i slične tvrdnje, ipak se može s prilično sigurnosti reći da čovjek nije „Tabula rasa”, tj. da od rođenja ima određene sklonosti i predispozicije te da se na njega ne može neograničeno utjecati. No valja također reći da urodene sklonosti ne moraju bezuvjetno voditi u kriminalno ponašanje. Odgoj je važan i sigurno može takve sklonosti ublažiti ili neutralizirati. Znanstvenici danas odbacuju teorije o „rođenom zločincu”, a pogotovo se odbacuje genetički rasizam koji tvrdi da su neke rase (npr. američki crnci) po svojim prirođenim svojstvima inferiornije i prema tome sklonije zločinu.

Psihološke koncepcije tumačenja zločina bave se uglavnom objašnjavanjem agresivnosti i nasilja, pa se ovdje nećemo njima baviti.¹⁰ Spomenimo samo vrlo rijetku pojavu kleptomanije. To je nagon za krađom. Ljudi krađu bez nekog materijalnog motiva, jednostavno tjera ni nekim unutrašnjim psihičkim prisilama. Kleptomani su inače uračunljivi i ne smije ih se brkati s ljudima koji krađu zbog duševnih bolesti (slaboumni ili paraličari).¹¹

---

10 O nasilju je bilo riječi na Katehetskoj zimskoj školi prije dvije godine. Vidi o tome: Ž. PULJIĆ, *Psihologija ljudske agresivnosti*, Kateheza, 1/1986, str. 61 sl. M. MATAUŠIĆ, *Masmediji i nasilje*, isto, str. 72.

11 *Der Grosse Brockhaus*, Wiebaden 1955, sv. 6, str. 426.

MALOLJETNICI

Maloljetnička delinkvencija obuhvaća svega 10% cjelokupnog broja kriminalnih slučajeva, ali je važna jer iz maloljetnih delinkvenata često nastaju odrasli zločinci. Stoga se maloljetničkoj delinkvenciji posvećuje posebna pažnja.

Mlad se čovjek nalazi u razvoju. On tek stječe navike i upoznaje se s normama ponašanja. Stoga nije čudno da je vrlo podložan najrazličitijim utjecajima, tako da uzrokom maloljetničke delinkvencije može biti sve što na mlade negativno utječe; od velikih svjetskih pojava nestabilnosti, gubljenja moralnih i etičkih vrijednosti, preko ekonomskih faktora, do najuže okoline i vlastitih nasljednih opterećenja...

Razne teorije ističu kao uzrok maloljetničke delinkvencije osobne faktore: zaostatak u razvoju, slaba inteligencija, emocionalna labilnost, nesposobnost svladavanja poteškoća, teške frustracije (zbog nemogućnosti ostvarenja potreba i želja u najranijoj mladosti), unutrašnje uzroke (konfuzije, neurotična potištenost, nesposobnost unutrašnje kontrole), neusklađenost tjelesnog i duševnog razvoja.

Od društvenih faktora koji utječu na kriminalitet maloljetnika ističu se ekonomski uvjeti. Dok se nekad više naglašavala bijeda i siromaštvo, danas prevladava mišljenje da za porast imovinskih delikata nisu toliko odlučujuće ekonomske prilike koliko način mišljenja i opća društvena stremljenja. Ako se u nekom društvu jednostrana težnja za materijalnim dobrima stavlja iznad svega, a posjedovanje i bogatstvo je statusni simbol, tada će takva duhovna klima biti značajan poticaj za stjecanje materijalnih vrijednosti ne samo legalnim nego i ilegalnim pa i kriminalnim putem. Smatra se čak da razdoblja materijalnoga prosperiteta množinom i kvalitetom robe, višim pa i luksuznim standardom predstavljaju jači podražaj i veću kušnju za one koji si sve to ne mogu priuštiti vlastitim sredstvima.¹²

No najčešći uzrok kriminaliteta i devijantnog ponašanja mladeži nalazi se u obitelji. Austrijski liječnik i kriminolog Asperger kaže: „Ni jedan sisavac nije prilikom rođenja tako nepotpun kao ono nemoćno klupko nagona i refleksa — čovjek, koji ipak u sebi krije tolike moguć-

nosti. Ničiji razvitak nije zato ni približno tako ugrožen kao razvitak mladog čovjeka te tako ovisan o pomoći, naročito u prvim godinama života... Danas je u središtu pažnje razvoj emocionalnog života. Ono što se razvija u ljubavi između majke i djeteta, ne može se nadoknaditi ni najegzaktnijom znanstvenom metodom.”¹³

U obitelji se stječu sva temeljna ljudska iskustva koja utječu na kasniji život čovjeka. Psiholozi, osobito psihoanalitičari smatraju da je razvoj djeteta u prvih šest godina života odlučujući za njegov temeljni stav prema životu, za stav povjerenja ili nepovjerenja, za pomirenost s okolinom i samim sobom ili za trajne sukobe, sposobnost ili nesposobnost za ljubav, itd.¹⁴ Na temeljima koji su tu postavljeni odvija se i kasniji odgoj. Tome se obično pridaje premalo pažnje.

Svaki nedostatak obiteljskog života može, dakle, ugroziti odgoj djeteta i biti poticajem na devijantno ponašanje. Treba naglasiti da su suvremeni uvjeti života ljudi, posebno u gradskim sredinama, izbacili obitelji iz uvjeta u kojima su one stoljećima živjele i razvijale se. Čini se da suvremeno društvo nije još ni izdaleka našlo načine kako bi kompenziralo sve poremećaje koji su usljed toga nastali. Tako da roditelji u suvremenim uvjetima života, uz najbolju volju i veliko znanje, ne mogu izbjeći neke nedostatke u odgoju (da nemaju npr. dovoljno vremena za djecu) te mogu tako uvjetovati devijantno ponašanje djece. Pogotovo se to lako događa u obiteljima koje imaju nedostatke u bilo kojem pogledu. Prije nego što nabrojimo različite nedostatke obitelji, valja naglasiti da ti nedostaci ne vode djecu neophodno u delinkvenciju, nego samo predstavljaju pogodno tlo za negativan razvoj.

Najčešćim uzrokom delinkventnog ponašanja djece smatra se tzv. nesređena obitelj. U takvoj obitelji obično žive oba roditelja s dje-

¹² SINGER, nav. dj., str. 38.

¹³ ŠEPAROVIĆ, nav. dj., str. 176.

¹⁴ ERWIN RINGEL, *Das Leben wegwerfen?* Wien-Freiburg-Basel 1978, str. 13 (prevedeno u biblioteci „Okno tri jutro” pod naslovom „Da odbaciš život?”)

com, ali su odnosi među njima poremećeni neslogom, svađom, mržnjom i sukobima. No ima obitelji u kojima odnosi nisu tako zatrovani, ali one ipak otežavaju uključivanje djece u društveni život. To su ponajprije u sebe zatvorene obitelji, koje žele djecu izolirati od vanjskog događanja i zadržati ih samo za sebe. Zatim suprotna krajnost, obitelji koje su previše otvorene, koje djeci ne pružaju dovoljno topline i zaštićenosti, pa je djeca počinju tražiti drugdje... I konačno bezbrižne obitelji koje ne poduzimaju ništa za odgoj djece, nego se egoistično ponašaju po svojim sebičnim interesima, ravnodušna za sudbinu djece. H. Genott nabroja slijedeća svojstva roditelja koja mogu negativno utjecati na odgoj djece: pretjerana i laka uzbudljivost, pretjerana briga, djetinjasto ponašanje, alkoholizam, zavođenje djece, odbacivanje djece...

Riziko za odgoj djece predstavlja i tzv. deficitarna obitelj, koja nije potpuna, gdje nedostaje jedan roditelj zbog smrti ili razvoda braka, ili koja zahtijeva poseban socijalni tretman, teška bolest (naročito duševna) jednog od roditelja, gdje se jedan od roditelja nalazi na izdržavanju kazne... Posebna opasnost za obitelj je alkoholizam. Oko 50% djece alkoholičara i sama postaju žrtve alkohola. Neka istraživanja pokazuju da gotovo 70% maloljetnih delinkvenata dolazi iz nesređenih ili deficitarnih obitelji.

No i u obiteljima koje nemaju tih nedostataka mogu se činiti pogreške koje imaju loše posljedice, npr. nepravedan odnos roditelja prema djeci, pretjerana strogost ili nepopustljivost roditelja ili pak druga krajnost, pretjerana popustljivost koja udovoljava svakom dječjem hiru. Posebno negativno djeluje osobni promjer roditelja koji sami krše društvene norme i zakone ili se inače asocijalno ponašaju.

Suvremena obitelj, zbog svojih opterećenosti i nepovoljnih uvjeta u kojima živi, ne može sama ostvariti zadaću odgoja zdravog i skladnog budućeg naraštaja, nego za to treba pomoć šire društvene zajednice, naravno i Crkve.

Zaključno možemo reći da se delikvencija i kriminalitet ne mogu protumačiti iz jednog uzroka. Uzroci su brojni i različiti. Da bi netko postao kriminalcem obično se sastane mnogo

uzroka i okolnosti koji tek svi zajedno dovedu čovjeka konačno na krivi put.

POSljedICE

Kad je riječ o posljedicama, u nedogled bi se mogle nabrajati. Već smo spomenuli da kršenje zakona zahtijeva od društva ogroman aparat za prevenciju, otkrivanje, suđenje i kažnjavanje delinkvenata, što društvo stoji mnogo novaca i napora. Svakako je pozitivno to što se, barem u principu, napustio osvetnički pristup delinkventima, a zamijenjen je principom preodgoja i zaštite. Obično se navode tri osnovna cilja kažnjavanja: zaštita društva od prijestupnika (sprečava ponovni napad, barem za neko vrijeme), preodgajanje prijestupnika (da se oduči od negativnog ponašanja i ponovno uključi u ljudsko društvo) i preventivno djelovanje (opomena drugima da ne čine isto). No brojni su razlozi zbog kojih se ovi ciljevi rijetko postižu, jer se – kako smatraju neki stručnjaci – ne poštuju psihološki principi efikasnosti kazne. Npr. kazna bi morala biti primjerena osobi prijestupnika i prijestupu koji je počinio, a to je u mnogim slučajevima teško ili nemoguće postići (npr. kod vozača koji je nehotice autom pregazio dijete na ulici). Ili drugi primjer: jedan od principa zahtijeva da kazna bude neprijatna. No s druge strane nije logično da se npr. maloljetnika oštro kazni za prvo nedjelo, pa se on blagim kaznama priučava na trajne prijestupe. A prva bi kazna morala biti toliko neprijatna da je prijestupnik zapamti.¹⁵

U krivičnom zakoniku za maloljetnike vrijede drugi kriteriji za odrasle. Maloljetnicima (onima koji još nisu navršili 18 godina) mogu se izreći slijedeće vrste kazni: odgojne mjere, kazna maloljetničkog zatvora i mjere sigurnosti.¹⁶ Ne mogu se dakle izreći uvjetne kazne, sudske opomene, novčane kazne, kazne konfiskacije imovine, smrtna kazna ni kazna redovitog zatvora.

¹⁵ Opširno o tome: ZVONAREVIĆ, nav. dj., str. 673 sl.

¹⁶ SINGER, nav. dj., str. 255 i dalje. Opširno: F. HIRJAN–M. SINGER, *Maloljetnici u krivičnom pravu*, Zagreb 1987.

Iako je rad s obiteljima težak i odgovoran posao, čini se da na tom području ima još uvijek premalo inicijativa.

Mnogo se više može učiniti za pripremu mladih za brak. Zanimljivo je da se kod nas velika pažnja posvećuje djeci uzrasta osnovne škole, do krizme. A za mladež od 15 do 18 godina nemamo ni katekizama ni programa, a u mnogim se župama s njima uopće ne radi. A upravo je to vrijeme kad se kod mladih stabilizira vrijed-

nosni sistem i kad oni usvajaju načela na kojima će graditi svoju budućnost i svoju obitelj. U to vrijeme konačno odlučuje da li će im osnovni cilj života biti stjecanje što više materijalnih dobara i postizanje što više društvenog statusa, ili će se odlučiti za vrednote pravde, mira, ljubavi, žrtve... I ne bi trebalo postavljati pitanje, što će biti od Crkve ako izgubi mladež, nego što će Crkva svijetu, ako mladeži ne pruži vrednote i ideale koje je primila od Krista?